

Hans Munk til Visselbjerg

Af adjunkt Bue Kaae.

I slutningen af 1576 vendte Jørgen Munk hærget af sygdom hjem til sin herregaard Visselbjerg, i nærheden af Varde. Da den dødssyge herremand nyt-aarsdag 1577 overværede gudstjenesten i Alslev kirke, brød han helt sammen, og den 12. januar samme aar døde han paa sin gaard; den 3. marts blev han begravet i Alslev kirke.¹⁾

Vi har grund til at tro, at en lovende embedskarriere hermed havde faaet sin afslutning.

I 15 aar havde han tjent kongen, først som hofjuncker 1561—62, derefter som kongens betroede og samvittighedsfulde lensmand paa Frederiksborg slot, Frederik den Andens yndlingsslot i Nordsjælland, samtidig med, at han med aarene modtog flere baade danske og norske forleninger.²⁾ Den vestjyske adelsmand havde ved forskellige lejligheder nydt godt af kongens særlige bevaagenhed og var endog kommet i et nært personligt forhold til det kongelige hus — to af hans børn var givetvis opkaldt efter kongen og dronningen.³⁾

Jørgen Munk synes efter de sparsomme kilder at dømme at have været en velmenende og redelig mand.⁴⁾

Jørgen Munk efterlod sig ved sin død en 37-aarig

enke, Dorthe Galt, der havde født ham otte børn, hvoraf seks synes at have været i live ved faderens død, tre drenge og tre piger. Dorthe Galt maa som datter af den rige, dygtige, men hensynsløse rigsraad Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup have været et ganske antageligt parti, da hun den 11. juni 1564 24 aar gammel blev gift med den fremadstræbende Jørgen Munk.

I sin barndom havde hun — efter faderens død 1548 — været vidne til sin moders energiske kamp for at bevare den forhadte adelsmands udstrakte godser for sig og sine 10 børn. Hvor megen livserfaring Dorthe Galt har kunnet uddrage af de talrige processer, lader sig ikke efterspore; men det er klart, at hun maa have faaet en vis fond af indsigt i livets mangeartede forhold ved ægteskabet med lensmanden paa to af rigets betydeligste slotte, Frederiksborg og Krogen, hvorved hun blev vant til at omgaas fremtrædende personligheder. Ganske naturligt overtog hun derfor formynderskabet over sine børn.⁵⁾

Man er vist berettiget til ud fra de ganske vist sparsomme kilder at slutte, at hun med energi — men en smule haardhændet — varetog sine og børnenes interesser, hvad sikkert ikke kan forbavse, naar man tager hendes personlige forudsætninger i betragtning.⁶⁾

Det var ingen ringe arv, Jørgen Munk efterlod sig ved sin død: de to vestjyske herregaarde Visselbjerg og Oksvang.

Maalbevidst, som det synes, tog hun sig af sine tre sønners opdragelse. Hun maa som datter af en af landets største, dygtigste og indflydelsesrigeste gods-samlere og godsadministratorer og som gift ind i en slægt, der med brødrene Christen og Jørgen Munk

ligeledes paa en udmærket, men mere værdig maade havde gjort sig fortjent som rigets lensmænd, have fundet det naturligt at følge den strømning inden for adelen, der søgte væk fra den rent krigeriske uddannelse og tog sigte mod en mere moderne civil, der gik ud paa at uddanne adelssønnerne, saa de kunde gøre fyldest inden for rigets administration.

1577 overdrog hun den navnkundige Riberektor Peder Hegelund at opdrage sønnerne Hans f. 1565, Frederik f. 1566 og Peder f. 1568.⁷⁾

Drengene er sikkert ikke mødt i Ribe uden skolekunderskaber. Det maa vist betragtes som givet, at de har haft nytte af den skole, som Frederik den Anden 1568 oprettede paa Frederiksborg slot, og som havde til huse i Herluf Trolles taarn, en saakaldt trivialskole, en latinskole paa elementær basis.⁸⁾

Peder Hegelund⁹⁾ var en af tidens aller betydeligste skolemænd; han havde i sin barndom og ungdom modtaget dybe indtryk af Melanchtons milde lære og søgte nu som lærer og opdrager at gennemføre sin skolegerning i hans aand.

Drengene har dog næppe gaaet i Ribe Cathedralskole, som i øvrigt paa denne tid naaede et af sine højdepunkter, men er sikkert fortrinsvis blevet undervist privat af rektoren paa Puggaard, hvor de var indlogeret. Den digterisk begavede rektor var besjælet af en inderlig forsynstro, en levende fædrelandskærlighed og en dyb og varm interesse for de klassiske forfattere; han var selv en stiv latiner.

Opholdet i Peder Hegelunds hus har dog til at begynde med sikkert ikke været alt for opmuntrende; hans skole var i efteraaret 1576 og vinteren 1577 i særlig grad blevet hjemsøgt af pestlignende sygdomme, der havde kostet mange af skolebørnene livet.

Disse sørgelige forhold maatte selvsagt kaste mørke skygger over de følgende aars skolearbejde, selvom datidens mennesker som følge af den store dødelighed i de tider var fortrolig med tanken om livets forgængelighed. En særlig vægt fik disse aars dystre stemning, da den yngste af brødrene ved jule-tid 1577 døde i rektorboligen paa Puggaard.¹⁰⁾

Jørgen Munks sønner havde paa grund af forholdenes ugunst maattet give afkald paa den tillokken-de tilværelse som lensmandsbørn paa Frederiksborg; men datidens Ribe har dog utvivlsomt haft til-lokkelser, som rigeligt kunde staa maal med, hvad det afsondrede og stille liv paa Oksvang og Vissel-bjerg kunde byde paa.

Ribe var jo endnu paa Frederik den Andens tid en af landets betydeligste byer. Øksnehandelen og de store markeder i juni og september bragte, i forbindelse med Ribeborgernes vidtstrakte handel i øvrigt, store rigdomme til byen, der gav sig synlige udslag i de solide, smukke stenhuse med de mange prydelser. Den livlige, smukke by med de brolagte gader har ikke alene med hensyn til udseende, men ogsaa til en friere, mere elegant verdensmæssig leve-maade staaet betydeligt over flertallet af de andre danske byer.¹¹⁾

1579 — vel engang i slutningen af sommeren — døde Dorthé Galt, og de to sønner og deres søstre stod uden forsørger.¹²⁾ Farbroderen Christen Munk var ligeledes død samme aar — den 5. juli paa sin herregaard, Aakjær¹³⁾, af farbrødrene var nu kun tilbage Christoffer Munk til Krogsgaard, som imidlertid paa grund af alder — han var vel knap 60 aar gammel — bad sig fritaget for værgemaalet. Kongen, som havde staaet fadder til flere af børnene, følte sig æresforpligtet, fordi han havde givet deres forældre

et særligt løfte om at tage vare paa børnenes fremtid; han befalede derfor lensmanden paa Riberhus, Erik Lykke til Skovgaard, at overtage værgemaalet for herved at spare boet for at udrede værgepenge.¹⁴⁾

Den 30. november sikrede Kongen sig, at de behørigte vidner var tilstede, naar Erik Lykke paa Visselbjerg og Oksvang af Christoffer Munk overtog værgemaalet med inventarium, breve o. lign.¹⁵⁾

Ved den lejlighed befandt Hans og Frederik Munk sig sikkert i Strassbourg, hvor de — vel efter moderns bestemmelse i samraad med rektor Hegelund — kom i huset hos en af samtidens førende pædagoger, den vidtberømte, geniale Johannes Sturm, Melanchtons ven, som jævnlig modtog unge danske adelige i sit hus og i sin skole.¹⁶⁾ Johannes Sturm¹⁷⁾ modtog gennem mange aar en aarlig pension her fra landet, og der er bevaret breve mellem ham og saavel Christian den Tredie som Frederik den Anden. Johannes Sturm var de danske kongers politiske agent.

Sturms gymnasium var meget anset; det opgives, at der 1578 var flere tusinde elever, hvoraf 200 adelige, dertil kom 24 grever og baroner samt trefyrster. Sturm lagde stærk vægt paa gennem en metodisk latinundervisning at fremelske eloquentia — veltalenhed —, da beherskelsen af dette sprog var en nødvendighed, hvis man vilde gøre sig gældende i det politiske liv. Cicero var betegnende nok hans mønster. Men ellers havde hans skole til opgave at bibringe eleverne grundige kundskaber — sapientia — i de humanistiske fag; vigtigst for Sturm var dog fromhedslivet — pietas —; en inderlig religiøsitet var hans væsens kendemærke.

Der var fire daglige undervisningstimer i gymna-

siet, og vi har vel god grund til at formode, at drenge har haft rigelig lejlighed til at gøre sig bekendt med det skønne Strassbourg med den berømte Münster, der hæver sig over den gamle bys krumme, smalle gader med de maleriske borgerhuse og de mange minderige pragtbygninger, der har indskrevet sig i byens og landets historie. En vigtig handelsby, der med sit rigt pulserende liv lagde det driftige Ribe langt bag sig.

Da Sturm i november 1581 blev afskediget paa grund af teologiske stridigheder, ser det ud til, at de to brødre har forladt det berømte europæiske lærdomssæde for at vende tilbage til hverdagens Vestjylland; men den 16. august 1582 forlod de atter Ribe for at drage sydpaa, ledsaget af deres hovmester, magister Anders Krag, der paa biskop Povl Madsens anbefaling skulde lede de to unge adelsmænds studier i udlandet. Anders Krag, der var en broder til den berømte historiker Niels Krag, var da 29 aar gammel, født i Ribe 1563, en lovende ung mand, der havde studeret ved forskellige europæiske universiteter — han døde som professor i København 1600.

Endnu mens Hans og Frederik Munk opholdt sig i Strassbourg, havde Anders Krag stiftet bekendtskab med de to unge adelsmænd, oven i købet i Sturms hus, hvor de en kort tid havde været sammen, vel i begyndelsen af 1580, samtidig med at Arild Huitfeldt, Sturms tidligere elev, besøgte byen og paa Frederik den Andens vegne overrakte Sturm 100 dlr., det aarlige beløb for hans agentvirksomhed.¹⁸⁾

Det er ikke helt let at følge de tre unge menneskers rejserute i Europa. Under den 20. september 1582 finder vi følgende meddelelse i universitetsmatriklen i Heidelberg: Johannes Munch, Frede-

rich Munch, fratres nobiles dani, injurati propter aetatem¹⁹⁾ — de to brødre var for unge til at tages i ed. Det udpræget lutherske universitet blev, indtil det 1583 blev reformert, ofte besøgt af danske. Man betragtede universitetet her som akademiet i Strassbourg som gode forskoler for et mere indgaaende studium ved andre europæiske universiteter.²⁰⁾

Fra Heidelberg gik færden til Basel, sandsynligvis ad Rhinen med et ophold i Strassbourg. I Basel synes opholdet at have været af længere varighed. Her udgav Krag i 1583 et par filosofiske skrifter.

Under den 26. november 1584 finder vi de tre unge danske i universitetslisten i Orleans.²¹⁾ Ved universitetet her stod det juridiske studium højt i flor, og saa historie og matematik dyrkedes med megen iver. Man betragtede et ophold i Orleans som i høj grad velegnet for unge mennesker, især med hensyn til tilegnelsen af det franske sprog, som — efter den almindelige mening — her og i det nærliggende Blois blev talt særlig smukt. Man ansaa Paris for at være for farlig for de unge.

For adelige var tilegnelse af sprogfærdighed langt det vigtigste. Undervisningen foregik paa kursus ude i byen under ledelse — som det synes — af de saakaldte maitres de tutelle, en slags privatdocenter, der havde de unge studerende i pension hos sig. En saadan maitre de tutelle var f. eks. kalliografen Mr. Grysperre, der spillede en stor rolle omkring 1580; han indførte en ny og smukkere skrivemaade og synes navnlig at have haft betydning for den del af de studerende, som var inkorporerede i den germanske nation, der talte mange fra Danmark.²²⁾

Mon Hans Munks smukke haandskrift skulde skyldes den berømte kalliografs indflydelse?

Men desuden var Orleans berømt for sit rige

sportsliv. Fra den tidlige middelalder dyrkedes boldspil ivrigt i byens boldspilhuse, hvor gulvene var malet sorte, for at de hvide bolde bedre kunde ses. Her i disse huse havde bl. a. Frans den Første søgt adspredelse. I 1598 lod en kannik fra St. Aignan sig henrive til i digterisk form at forherlige det ædle spil: den unges karakter blev herigennem styrket, han vænnedes til at underordne sig dommerens afgørelser og til at vise god opførsel. Der var dog dem, der mente, at boldspillet trak de unge væk fra forelæsningerne, bl. dem den store satiriker Rabelais. Det samme har man sikkert kunnet sige om dansen, der ligeledes med iver dyrkedes i Orleans, omend ikke med samme lidenskab som boldspillet.²³⁾

Fra den minderige by drog Anders Krag videre til Montpellier, til ny berømmelse; men som det synes kun ledsaget af Frederik Munk; snart var han helt alene. Her fra Montpellier skrev han et brev til sin unge elev, hvori han takker ham for alt godt, for den gode betaling, han havde modtaget for sit hverv, for den flid, som den unge adelsmand havde lagt for dagen, for hans lærvillighed, gode sæder og gudsfrygt.²⁴⁾ Mon den omstændighed, at Hans Munk ikke omtales paa linie med broderen, ikke kan tydes derhen, at han snarere har været at finde i boldspilhusene og i danseboderne i Orleans end i forelæsningsalene?

De to brødre var nu blevet myndige²⁵⁾, og hvor tillokkende end livet kunde være i Europas folkerige byer, hvor mangfoldige indtrykkene af nye mennesker og nye forhold i den store verden, var de dog begge først og fremmest jyske adelsmænd, med deres standsfælles dybt iboende trang til at raade med gods og bønder. De følte det derfor naturligt,

om de selv varetog deres og deres søstres interesser. Intet var rimeligere, end at de personligt overtog de to vestjyske herregaarde.

Ved skiftet kom det — man fristes til at sige naturligvis — til uoverensstemmelse med deres væрге, Erik Lykke til Skovgaard, der krævede 3000 dlr. i værgemaalspenge for det besvær og de udgifter, der var forbundet med værgemaalet, saa meget mere som ingen af deres nærmeste slægt havde villet paa tage sig hvervet, som han havde varetaget paa det bedste. Det var klart, at disse krav gik for vidt. Det var ikke det, kongen havde tænkt sig, da han i sin tid lod Erik Lykke overtage værgemaalet for de forældreløse børn.

Brødrene nægtede selvfølgelig at betale og indskød trøstigt sagen til kongens afgørelse. Frederik den Anden, som troligt stod ved sit Løfte til Jørgen Munk, bestemte da i samraad med Erik Lykke, at brødrene kun skulde holde den tidligere formynder skadesløs med 900 dlr. - »da vi« - som kongen skrev — »gerne ville se eder til det bedste forsørgede«.26)

Ved skiftet 1586 fik Frederik Munk Oksvang og Hans Munk Visselhjerg. Da Jørgen Munk i 1567 købte sidstnævnte herregaard fra kronen, omfattede den foruden hovedgaarden 38 gaarde, 29 hol, m. m., dertil en aalegaard i Toftnæs og Alslev mølle, et tilliggende, som sikkert ikke var blevet formindsket i den forløbne tid.²⁷⁾

Gode slægtsforbindelser og kongens bevaagenhed syntes i forbindelse med den omfattende uddannelse, som man havde søgt at give dem her hjemme og i udlandet, at pege paa, at en embedskarriere i lighed med faderens og morfaderens stod aaben for de to unge adelsmænd. Kongen og efter hans død formynderregeringen søgte at drage dem ind i kredsen

af adelsmænd, som havde tilknytning til hoffet og dets omgivelser. 1587 blev de anmodet om at deltage i kongens rejse til Slesvig. 1591 blev de indbudt til nogle hofsinders bryllup paa Dronningborg, samme aar yderligere til Morten Venstermands og Detlef Holchs bryllup paa Kronborg, aaret efter til hofmarskalk Predbiørn Bildts bryllup paa Københavns slot. 1597 træffer vi dem begge i en fortegnelse over herremænd, som skal deltage i Kristian den Fjerdes bryllup.²⁸⁾ Men dermed var det ogsaa slut. Der blev ikke tale om nogen stilling i rigets tjeneste. Lysten dertil, for Hans Munks vedkommende vel evnerne eller maaske snarere energien, manglede — som det synes — totalt. Medens man dog i kancelliets skrivelser i de følgende aar flere gange støder paa Frederik Munks navn i forbindelse med officielle hverv, er der næsten fuldstændigt stille om broderen.

Det var maaske at vente, at Hans Munk i lighed med broderen i stedet for gerningen som kongelig embedsmand valgte den, der laa de danske adelsmænd nærmest: arbejdet med godsbedriften. Men heller ikke her synes han at have været særlig heldig.

Det ser ud, som om den vestjyske hverdag har lukket sig om et disharmonisk og uroligt sind, i splid med sig selv og sine omgivelser. Maaske har udenlandsopholdet i virkeligheden været til ubodelig skade for ham, saaledes som det ikke helt sjældent var tilfældet med de unge danske adelsmænd, der søgte den traditionelle uddannelse i det fremmede. De sparsomme kilder tillader os kun vage gisninger. Men eet er sikkert. Hverken Peder Hegelunds eller Johannes Sturms virke prægede Hans Munks liv. Drukkenskab og grove erotiske udskejelser viste tilstrækkelig tydeligt, at de store udgifter og de

mange kræfter, der var ofret paa ham i barndom og ungdom, var ydet til yderst ringe nytte.

Allerede faa aar efter hjemkomsten fra udenlandsrejsen gik der rygter om et forargeligt forhold til tre søstre, en efter datidens opfattelse særdeles strafbar forseelse. Men hvem turde paa det grundlag anklage herremanden, naar lensmanden paa Riberhus, som det senere viste sig, da sagen kom offentlig frem, var bange for at rode sig ind i noget ubehageligt?

Den hensynsløse energi, som andre adelsmænd lagde for dagen, naar det gjaldt om at erhverve nyt gods, fandt hos ham afløb i forfølgelse af præsten i Alslev, fra hvem han tog Hostrup anneksgaard, og i anden smaalig ærgerrighed.²⁹⁾

Hvis han havde haabet paa at faa hold paa tilværelsen gennem sit ægteskab med Margrethe Rantzau, som han ægtede i Haderslev den 27. august 1609, blev han skuffet. Ægteskabet var barnløst og næppe lykkeligt.

I 1614³⁰⁾ synes Hans Munk at være kommet ud i økonomisk uføre; han sælger sin gaard til Christoffer Gersdorff og er, som det ser ud til, flyttet til Varde, hvor han har tinget sig ind hos en borger.

Ud paa efteraaret 1614 er han ude i en dyb depression, hvor han — næppe sig selv mægtig — afslører forhold vedrørende sig selv, som øvrigheden ikke kunde sidde overhørig.

Den alarmerede lensmand paa Riberhus, Albret Skeel til Fussingø, giver i et brev til kansleren, Christen Friis til Borreby, udtryk for den usikkerhed, som han føler i denne usædvanlige sag.

Han skriver den 20. december 1614, at Hans Munk »er kommet udi stor fortvivlelse paa Guds naade og barmhjertighed, saa han hartad nu af fortvivlelse og

sorg ikke har mere forstand end et barn paa seks eller syv aar.« Præsten og andre godtfolk har søgt at bringe ham trøst, men forgæves. Hans Munk fortæller, at han er fortabt, da han har staaet i forhold til tre kødelige søstre. Lensmanden har yderst forsigtigt sat sig i forbindelse med de paagældende mennesker, som den fortvivlede herremand har udtalt sig til, og han har ad den vej skaffet sig de nødvendige oplysninger; lensmanden mener, at sagen er ganske oplagt. Folk har i længere tid talt om det forbryderiske forhold; men han er ganske øjensynligt i vildrede med, hvad han skal foretage sig; det er jo dog en adelsmand, det drejer sig om. Kansleren, der betragtede sig som al rettroenheds og gudsfrygts nidkære vogter, lod i sit svar ikke skygge af tvivl tilbage om sit standpunkt: Hvis sligt havde tildraget sig i hans len, vilde han gøre sin største flid til, at det blev straffet. Han vilde have slaaet til omgaaende. I en ny indberetning fra Albret Skeel, dateret 1. februar 1615, fremgaar det, at Hans Munk nu er blevet roligere. »Han er nu kommet til rette igen og vendt til sakramentet og gaar flittigt i kirke, hvilket ikke tilforn skete.« Sagen har vakt den største opsigt i hele Jylland; men lensmanden vil dog afvente kongelig majestæts nærmere befaling, førend han griber ind. Han beder om tilladelse til at paagribe de omtalte tre søstre.

Da Albret Skeel var sikret med de nødvendige beføjelser, greb han resolut ind. Den 21. maj 1615 blev Hans Munk paagrebet paa Varde ladegaard, hvor han var flyttet ind, efter at han var gaaet i forhandling med sin myndling, den aldrende og som det synes aandssvækkede Marine Juul, om køb af ladegaarden for 1000 dlr.³¹⁾

Under forhøret, der overværedes af sognepræsten

ved St. Ib, Peder Madsen, og de to borgmestre i Varde, Niels Tomesen og Otte Rasmussen, afviste han først den alvorlige anklage for blodskam, der efter samtididens opfattelse ogsaa dækkede forhold af denne art. Han bedyrer sin uskyldighed, og for at overbevise om sin rene samvittighed lover han skriftligt, at han ved adelig ære, tro og lovnings ikke i nogen maade skal undvige, førend enten han eller lensmanden dertil fanger af hans majestæt forlov. Hvis Frederik Munk ikke vil paatage sig ansvaret for ham paa en af sine gaarde, vil han frivilligt følge Albret Skeel til Riberhus og der blive til stede, til de fanger hans majestæts resolution at vide. Men forhøret skrider videre frem, og det ender med, at Hans Munk aflægger fuld tilståelse:

Bekender Hans Munk den 21. maj udi Albret Skeels, begge borgmestre udi Varde og hr. Peder, sognepræstes nærværelse, at desværre da har han af drukkenskab haft med tre kødelige søstre at gøre, som er Kirsten Jægers, Anna Niels Skottes kone og Maren Peder Hansens, hvilket han godvilligen vil bestaa, paa det Hans Majestæt skal være hannem des naadigere, og tror han ikke andet, end at de jo vel ved det med hverandre; des til vidnesbyrd har jeg dette med egen hand underskrevet, saavel som ogsaa Albert Skeel og de andre gode mænd. — —

Samme dag, sammesteds — i Anne Madskones hus i Varde — og for de samme vidner fandt forhøret over de tre søstre sted.

De indrømmede bankt, at de i deres ungdom havde staaet i forhold til Hans Munk, men paastod til at begynde med, at de ikke havde været vidende om, at de havde været indviklet i et boldskamsforhold; de havde hver især ikke vidst, at de andre søstre ogsaa havde staaet i forhold til herremanden. Men da de

nærmere blev forhørt, vedgik de i fuldt omfang deres brøde.

Det lader til, at Kirsten Jep Jespersens i Alslev var den mest fordægtige af dem. Hun havde — som det syntes — tre aar tidligere siddet fængslet paa Tønderhus og maatte nu først ved en højtidelig ed rense sig for mistanke om trolddom. Hun fik i høj grad munden paa gled og fortalte, at hun i sine unge aar ikke alene havde staaet i forhold til Hans Munk, men ogsaa til Frederik Munk, der efter hendes vidnesbyrd var fuldt bekendt med forholdets forbryderiske karakter, saa meget mere som han ogsaa skulde have haft med hendes søster Maren at gøre. Hendes yderst drastiske skildring lader intet tilbage at ønske i retning af tydelighed.

De to andre søstre, Maren Peder Hansens i Alslev og Anne Niels Skøttes i Toftnæs, kom med en skriftlig bekendelse, der var knap saa chokerende, men ellers alvorlig nok:

Bekender Maren Peders, at Hans Munk har haft med hende at gøre, dog ikke saa, at hun kunde faa barn derefter. Hans Munk har hun advaret, at han intet skal befatte sig med hendes søstre og ogsaa advaret hendes søstre, at de skulde vare dennem for Hans Munk. Bekender Anne Skøttes i Toftnæs, at hun desværre har haft med Hans Munk at gøre, dog hendes søster Maren varet hende, at han havde gjort hende vanære.

Kirsten Jep Jespersens aabnmundede oplysninger om Frederik ønskede Albret Skeel klogeligt ikke nærmere at uddybe.

Lensmanden forlod med sine fanger Varde, hvor ophidselsen den foraarssøndag givetvis maa have været stor, og St. Ib ligesom en ængstelig høne sam-

lede de lave huse omkring sig som en flok forskræmte kyllinger.

De anklagede blev ført til Ribe. Hans Munk blev anbragt paa et kammer paa slottet under bevogtning dag og nat. To af søstrene blev anbragt paa slottet og den tredie i byens fængsel.

Den 22. maj 1615 — dagen efter de dramatiske forhold i Varde — sendte Albret Skeel en udførlig rede-gørelse af sted til kansleren og bad om nærmere ordrer. Svaret kom omgaaende, denne gang fra kongen selv, der lod skrive, at han ikke uden stor bevægelse har erfaret, at saadanne skammelige gerninger og kætterske foreteelser er gængse i hans riger, særlig blandt adelen, som burde tage sin ære og stand mere i agt end gemene folk; sagen bør forfølges. Albret Skeel skal derfor sende Hans Munk velforvaret til Koldinghus, hvor lensmanden skal modtage ham og holde ham i forvaring indtil nærmere ordre.

Han skal procedere efter loven mod de tre søstre og, naar han faar endelig dom over dem, rette sig efter den og lade ske eksekution over dem.

Hvis nogen bekender noget om Frederik Munk, skal han give denne varsel om vidnesbyrdet og tage det bekræftet, men ellers ikke før nærmere ordre fra kongen befatte sig med Frederik Munk.³²⁾

Samme dag gik der bud til Caspar Markdanner paa Koldinghus, som fik at vide, at han, naar Albret Skeel overleverede ham Hans Munk, skulde lade ham sætte i god forvaring paa slottet, saaledes som han vilde forsvare det for kongen. Han skal give ham samme underholdning og traktement, som slottets daglige tjenere faar.³³⁾

Den 3. juni overførtes Hans Munk fra Riberhus til Koldinghus³⁴⁾, hvor Kristian den Fjerde d. 7. juli lod

lensmanden oplæse stævning for ham. Det var øjensynlig meningen, at der skulde føres hurtig proces, og det var nærliggende at prøve hans sag ved det raadsmøde i Kolding, som kongen agtede at holde i september. Imidlertid blev mødet aflyst og sagen dermed henlagt til herredagen i maj 1616.³⁵) Fanger fik altsaa indtil videre lov til at forblive i sit fængsel, syg paa legeme og sjæl.

Sagen mod de tre søstre gik sin støtte gang. For Maren Peder Hansens var sagen ikke saa alvorlig som for søstrene; hun havde jo ikke bekendt at have staaet i blodskamsforhold til Hans Munk, men tværtimod advaret de øvrige anklagede mod denne forbrydelse; selv om hun klart nok havde staaet i forhold til Hans Munk, blev der ikke rejst sag mod hende, da herremanden paa det tidspunkt ikke stod eller havde staaet i forhold til de to andre søstre; under alle omstændigheder havde hun, hvis man tog hendes vidnesbyrd for gode varer, ikke været vidende om noget saadant. Hendes sag blev straks alvorligere, naar den tilknyttedes Frederik Munks affærer; men foreløbig gik hun fri.

Meget faretruende tegnede fremtiden sig derimod for de to andre søstre. Den 2. juni 1615 blev Kirsten Jep Jespersens og Anne Niels Skottes paa Riberhus indstævnet for kirkenævn paa Skads herreds ting den 27. juni.

Disse stævninger blev ligeledes oplæst for Hans Munk umiddelbart, før han blev ført af sted til Koldinghus.

Den 6. juni blev stævningen mod Kirsten Jep Jespersens oplæst for Frederik Munk for Krogs-gaards port, »om han havde noget hertil at svare.« Samme dag bekendtgjordes stævningerne henholdsvis i Alslev foran Kirsten Jep Jespersens Hus og

Niels Skøttes dør i Toftnæs; han var ikke selv hjemme, stævningsmændene traf ham ved Varde bro.

Ridefoged på Riberhus, Iver Marquardsen, lod paa lensmandens vegne sagen behandle første gang paa Skads herreds ting den 13. juni 1615.

Sognepræsten i Varde og de to borgmestre samme steds bekræftede med oprakte fingre og ed vidnesbyrdene fra forhørene i Varde den 21. maj.

Den to anklagede kvinder vedstod disse vidnesbyrds rigtighed; dog indvendte Anne Niels Skøttes, »at en kvindfolk kunde snart fortale sig.«

Maren Peder Hansens bekræftede ligeledes vidnesbyrd fra den 21. maj, men med den tilføjelse, »at hendes søster Kirsten Sørensdatter tjente Hans Munk, førend hun kom i tjeneste hos Hans Munk og var i mælkehus at to kar op«, hvorved hendes sag jo kom til at staa en smule daarligere, uden at det dog fik praktiske følger.

Den 20. juni mødte ridefogeden atter paa tinge og forlangte kirkenævn over de to søstre.

Den 27. juni kendte paa Skads herreds ting de to kirkenævn, der hver omfattede 12 navngivne mænd fra Alslev, Toftnæs, Sjelborg, Kokspangaard, Hostrup og Myrthue, Kirsten Jep Jespersens og Anne Niels Skøttes skyldige i oplagt kætteri, skønt den sidste nu bedyrede, at Maren Peder Hansens aldrig havde advaret hende mod Hans Munk.

Albret Skeel forelagde derefter sagen til prøvelse for landsdommer Niels Krag paa Viborg landsting, som den 29. juli bekræftede herredstingets afgørelse. Kirsten Jep Jespersens, der ligesom søsteren var til stede i retten, begge med lovværge, søgte nu til sidst at redde livet ved at hævde, at hun kun havde staaet i forhold til Frederik Munk, men forgæves.

Den 8. august blev landstingets afgørelse bekendtgjort paa Skads herreds ting, og Kirsten Jep Jespersens og Anne Niels Skøttes maatte med livet bøde for den forseelse, som de havde begaaet i deres ungdom.

En overlevering gaar ud paa, at henrettelsen af de to søstre fandt sted paa Kasthøj i Alslev sogn.³⁶⁾

Imidlertid sad den midaldrende Hans Munk paa Koldinghus og ventede paa at faa sin sag for herredagen. Et brev fra Frederik Munk til kansleren, dateret den 28. oktober 1615, vidner om den knugende tristhed, der hvilede over denne ventetid. Frederik Munk betegner den fængslede som »min fattig eneste broder.« Han omtaler et forlig, som han har indgaaet i København med Christoffer Gersdorff, og som gaar ud paa, at han skal betale denne 800 dlr. aarlig, saa længe broderen lever; men denne kontrakt mener han sig under de forhaandenværende forhold fri for, »efterdi en fangen mand er lige ved en død mand.« Mon det ikke er de to søstres fuldbyrdede skæbne, som har ført ham disse ord i pennen?

Han udtrykker endvidere sin misfornøjelse med den maade, hvorpaa Margrethe Rantzau, Hans Munks hustru, og hans kusine, der er gift med Christoffer Gersdorff, tager sig af broderen i »denne hans sørgelige tilstand« — »thi hvad som hannom nødtøfteligen kunde fornøden gøres behov, skulde hannom dog noksom af mig selv meddeles, uden deres bestilling.«

Iøvrigt beder han indtrængende kansleren om at gaa i forbøn for broderen hos kongen; han vil meget nødigt have, at denne skal lide en forsmædelig død til vanære for slægten, især for Frederik Munk og hans børn; han tilbyder derfor at holde broderen i

forvaring paa de vilkaar, som kongen eventuelt maatte forlange. Til sidst i brevet kommer han tydeligt nok ind paa Kirsten Jep Jespersens beskyldning mod ham, som han bestemt afviser, han omtaler hende blot som en løgnagtig troldkvinde.

Det ser i øvrigt ud til, at Frederik Munks hustru, Sophie Friis, i et brev til kanslerens hustru har klareret frisag for sin mand.

Maren Peder Hansens i Alslev har kunnet aande lettet op.

Men tilbage stod sagen mod den fængslede herremand.

Den 7. april 1616 udgik kongens stævning mod Hans Munk om at møde for herredagen, som var berammet til Trinitatis mandag førstkommende paa Københavns slot. Den 14. april blev stævningen forkyndt for fangen, og den 22. april udgik befaling til Caspar Markdanner om at sende ham velforvaret til Københavns slot, hvor han skulde være i den førstkommende pinseuge. Den 6. maj ophørte Hans Munks fængselskab paa Koldinghus, hvor han havde siddet fængslet siden 3. juni aaret forud, og kort tid efter er han anbragt paa Københavns slot.

Den 8. maj sendte Albret Skeel paa kanslerens befaling det nødvendige bevismateriale til København: anklagedes og de tre søstres bekendelser af 21. maj 1615, to nævningetov fra Skads herreds ting af 27. juni 1615 og de to landstingsdomme af 29. juli samme aar.

Den 27. maj kom et aabent brev, som bekendtgjorde, at kongen havde befalet Niels Friis til Krastrup, kongelig sekretær, paa kongens vegne at rejse tiltale mod Hans Munk.³⁷⁾

Den 28. maj tog rettergangen sin begyndelse paa Københavns slot for kongen, kansleren, Christen

Friis til Borreby, rigsadmiralen Mogens Ulfeld og det øvrige rigsraad. Først oplæste sekretæren sin anklage mod Hans Munk. Sagen var alt for klar, hans »ukristelige, slemme og utugtige begangene gerning« lod sig let bevise, dels af hans egen bekendelse, som forelaa underskrevet med hans navn, og som han havde aflagt »godvilligen, unødt og utvungen«, dels af de tre søstres bekendelse, kirkenævnenes afgørelse paa herredstinget og Viborg landstings bekræftelse deraf.

Sekretæren slutter sit anklageskrift saaledes:

Da sætter jeg paa kongelig majestæts vegne underdanigst ud i rette, at efterdi for^{ne} Hans Munk selv godvilligen har bestandet og for^{ne} tre søstre med deres egne vidnesbyrd saadant har konfirmeret og tvende af dennem er derpaa til døde gangen, og han med saadan sin gerning sig højliggen baade imod Gud, kristelig og verdslig ret har forset, om han da ikke derfor bør at lide slig Poen og straf, eftersom eders majestæt og Danmarks riges raad dømmendes vorder, og er jeg herpaa af eders majestæt og rigens raad endelig dom og sentens underdanigst begærendes.

Derefter fremlagde han det tilsendte bevismateriale i retten.

Og efter slig lejlighed satte for^{ne} vores sekretær underdanigst ud i rette, at efterdi for^{ne} tvende søster for slig deres grove forseelse, som for^{ne} Hans Munk har foraarsaget og dennom tilbragt, er henrettet til døde, han og selv samme sin mishandling, unød og utiltvungen har været bekendt, Gud allersømmægtigste til fortørnelse og den kristne menighed til forargelse, om han ikke derfor bør lide slig poen og straf, som vedbør.

Endelig blev Hans Munk fremstillet for retten, han

bekendte til fulde sin brøde, men undskyldte sig med, at han havde forset sig paa grund af ungdom og af mangel paa forstand, og bad om mildhed.

Men sagen var for oplagt.

Dagen efter, den 29. maj, gik der dom i sagen:³⁸⁾

Da sagde vi derpaa saaledes af for rette, at for^{ne} Hans Munk bør for slige høje og slemme misgerninger at straffes paa hans hals.

Den følgende dag, den 30. maj 1616, blev Hans Munk halshugget foran Københavns slot.³⁹⁾

Den henrettede blev begravet i Alslev kirke.⁴⁰⁾

Kildehenvisninger: 1) Oluf Nielsen: Skads herred, p. 186. 2) Danmarks adels aarbog XVIII, 1901. p. 254. 3) smst., Genealogisk og biografisk archiv. Kbh. 1840—49, se ogsaa senere. 4) Se f. eks. Kanc. brevbøger 1576—79. p. 181. Fra Ribe amt 1916. p. 338 f. 5) Danmarks adels aarbog XVIII, 1901. p. 254. Biografisk leksikon, ny udg. VII p. 588 f. 6) Se f. eks. Kanc. brevb. 1576—79. p. 510. 7) Oluf Nielsen, p. 19. 8) Bjørn Kornerup: Frederiksborg statsskoles historie 1630—1830. p. 5 f. 9) Ang. det flg. Bjørn Kornerup: Ribe katedralskoles historie I. p. 304 f. Hans Lund: Peder Jensen Hegelund i: Ribe Bispesæde 948—1948. Biografisk leksikon IX, p. 528. 10) Oluf Nielsen, p. 19. 11) Bjørn Kornerup, anf. skr. 12) Danmarks adels aarbog XVIII p. 254. Kanc. brevb. 1576—79 p. 729. 13) Danmarks adels aarbog XVIII. 14) Kanc. brevb. 1576—79 p. 729 f. 15) Kanc. brevb. 1576—79 p. 778. 16) Oluf Nielsen, p. 19, Hist. tidsskrift 5 IV p. 654. Wegener: Om Anders Sørensen Vedel p. 187. 17) H. F. Rørdam: Historieskriveren Arild Huitfeldt. p. 12 f. Schumacher: Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dänemark II 1758—59. Encyclopædie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesen. Leipzig 1887. Raumer: Geschichte der Pädagogik I p. 264, H. Veil: Das protestantische Gymnasium zu Strassburg in den Jahren 1538/1888 (1888). Kuchelhahn: Johs. Sturm, Strassburgs 1. Schulrektor (1872). W. Sohm: Die Schule Johs. Sturms und die Kirche Strassburgs. (1912).

18) Hist. tidsskrift 5 IV, p. 654. Rørdam: Kbh. universitets historie III p. 510, samme: Arild Huitfeldt, tillæg p. 58. Biografisk leksikon XIII p. 216 f. 19) L. Daae: Joannis agricolae etc. Chria. 1886. X. Die Matrikel der Universität von Heidelberg von 1386 bis 1662, bearbeitet und herausgeben von Gustav Toepke 1884 80. 20) Hist. tidsskrift 5 IV p. 655 f. 21) Personalhist. tidsskrift 4 I p. 124 f. 22) Hist. tidsskrift 5 IV p. 655 f. 23) Personalhist. tidsskrift 8 IV p. 151. 24) Lavrea Appolinea Monspelienensis: Andrea Kragio, 1585 p. 149—50. 25) Kanc. brevb. 1584—88. p. 346. 26) smst. p. 471. 27) Kronens skøder 1535—1648 p. 111. Oluf Nielsen, p. 186. 28) Kanc. brevb. 1584—88. p. 687. 1588—96. p. 526, 633, 889, 1596—1602. p. 223. 29) Oluf Nielsen, p. 187. Kanc. brevb. 1609—1615 p. 45. 30) Det flg. bygger paa dokumenter i rigsarkivet: Kongedomme 1616 p. 62. Domme og tingsvidner nr. 137. Dokumenter og akter vedk. diverse retssager nr. 56, 29/5 1616. 31) Kanc. brevb. 1616—20 p. 127. Viborg landstings dombog C 1617 p. 174 f. Lindberg-Nielsen: Varde bys historie p. 178. Kanc. brevb. 1609—15. p. 269, 338. 32) Kanc. brevb. 1609—15 p. 838. 33) smst. p. 839. 34) smst. p. 819. 35) Aktstykker og oplysninger vedrørende rigsraadets og stændermødernes historie I. p. 220. Kanc. brevb. 1609—15 p. 819. 36) Oluf Nielsen, p. 187. 37) Christian 4s skrivekalendere, Suhms nye samlinger 2 II. 38) smst. 39) Annales ecclesiae danicae III. p. 705. 40) Danmarks adels aarbog XVIII 1901. p. 254.
